

ENDERUN DERGİSİ
JOURNAL OF ENDERUN

e-ISSN: 2618-592X

YIL/YEAR: 2023 CİLT/VOL: 7 SAYI/ISSUE: 2

Çevrimiçi olarak / Available online at www.dergipark.org.tr/tr/pub/enderun

TÜRKİYE'DE SAVUNMA SANAYİ SEKTÖRÜ VE EKONOMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION AND ANALYSIS OF THE ECONOMIC IMPACT
OF THE DEFENSE INDUSTRY SPENDING IN TURKEY

Makalenin
Gönderim Tarihi:
18/08/2023

Makalenin
Kabul Tarihi:
12/09/2023

Dr. Öğr. Üyesi Aysun YILMAZTÜRK
Balıkesir Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü,
yilmazturk@balikesir.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-3313-7594

Doi: 10.59274/enderun.1345835

ÖZET

Dünya genelinde gelişmiş ülkeler incelendiğinde, gelişmişlik düzeylerinin temelindeki faktörün sanayileşme olduğu anlaşılmaktadır. Bu ülkelerin endüstriyel geçmişlerine bakıldığında ise savunma sanayinin bu ülkelerin gelişmişliğinde önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Türkiye'nin jeopolitik konumu yerli savunma sanayi kurulması ve geliştirilmesini gerektirmiştir. Son yıllarda devletin savunma sanayine yönelik yatırımları artış göstermiş ve özel sektöründe bu alana çekilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada, savunma sanayi kavramı, önemi ve özellikleri ele alındıktan sonra savunma sanayi sektörünün sanayileşme ve ekonomi üzerindeki etkileri ödemeler dengesi, dış borçlanma, istihdam, enflasyon, kaynak dağılımı gibi makroekonomik göstergeler açısından ele alınmış, Ar-ge ve teknolojik gelişmelerin önemine değinilmiş, Türk savunma sanayisinin tarihsel gelişiminin ardından Türkiye ekonomisine katkıları verilerle açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Savunma Sanayi, Savunma Harcamaları, Sektörel Veriler

ABSTRACT

Considering that every research is starting out from a problem, it will be useful to start the When looking at developed countries around the world, it becomes evident that industrialization is a fundamental factor underlying their advancement. Examining the industrial history of these countries reveals that the defense industry plays a significant role in their development. Turkey's geopolitical position has necessitated the establishment and advancement of a domestic defense industry. In recent years, the government's investments in the defense industry have increased, and efforts have been made to attract private sector investments to this field. In this study, after discussing the concept, significance, and characteristics of the defense industry, the effects of the defense industry sector on industrialization and the economy are examined from the perspective of macroeconomic indicators such as balance of payments, external borrowing, employment, inflation, and resource allocation. The importance of R&D and technological advancements is emphasized, and following a historical overview of the Turkish Defense Industry's development, its positive contributions to the Turkish economy are explained using data.

Keywords: Defence Industry, Defence Expenditure, Sectoral Data

1. Giriş

Türkiye de dahil olmak üzere tüm dünyada savunma sanayi giderek daha önemli bir hale gelmektedir. Savunma sanayi, ülkenin savunması için gereken araç, teçhizat ve silahların üretimini ve bakımını yapabilen, imalat sanayisi ile bağlantılı bir sektördür ve genel sanayiden ayrılmaz. Bu sektör sadece ticari bir alan değil; aynı zamanda güvenlik, stratejik önem, gizlilik, daha az dışa bağımlılık ve teknolojik yeterlilik gibi birçok kriter dikkate alınarak değerlendirilen bir sanayi organizasyonudur. Savunma sanayi, ileri teknoloji sistemlerinin kullanıldığı ve bu nedenle sistem geliştirme ve Ar-ge çalışmalarının pahalı olduğu, ulusal egemenliği ilgilendirdiği için ülkelerin teknoloji bilgilerini paylaşmada titiz olduğu bir sektördür (Kayan, 2017:1).

Soğuk savaşın sona ermesi, dünya genelinde yaşanan bölgesel anlaşmazlıkların ve terör olaylarının artışıyla birlikte, ülkelerin iç ve dış tehdit algısını değiştirmiştir. Bu bağlamda, ülkeler savunma politikalarını ve stratejilerini yeniden gözden geçirme eğiliminde olmuşlardır. Savunma politikalarındaki değişim, ülkelerin savunma sanayi yapılarını şekillendirirken, aynı zamanda savunma harcamalarının miktarını da etkilemektedir (Kayan, 2017:1). İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ülkelerin savunma harcamalarında artış yaşanması, silahlanma yarışına girilmesi gibi nedenlerle savunma sanayisi gelişmiştir.

Ülkeler, ulusal güvenliklerini ve ekonomik bağımsızlıklarını koruyabilmek için askeri güçlerinin diğer ülkelerle rekabet edebilir olması gerektiğine inanmaktadır. Bu nedenle, savunma sanayi ürünlerinin çeşitliliği artırılmakta ve savunma, endüstriyel bir sektör haline gelmektedir.

Ülkelerin iç ve dış tehditlere karşı korunabilmesi için güvenlik ve savunma ihtiyacı doğmuştur. Bu da silahlı kuvvetlerin varlığına ve zorunlu savunma harcamalarına neden olmaktadır. Teknolojik gelişmelerin hızla ilerlemesiyle birlikte, silahlı kuvvetlerin bu gelişmelere ayak uydurması ve kendini sürekli yenilemesi gerekmektedir. Savunma sanayi, teknolojik gelişmelerden en çok etkilenen sektörlerden biri olarak ülke sanayisinin itici gücü haline gelmiştir. Bu nedenle, savunma sanayisinde yeteneklerini geliştiremeyen ülkeler daha fazla dışa bağımlı hale gelmiştir.

Bilim ve teknolojik gelişmelerle savunma sanayisini geliştiren ülkeler, askeri ihtiyaçlarını kendi başlarına karşılayarak dışa bağımlılıklarını azaltmıştır. Bu sayede ürettiği sistemleri sadece savunma alanında değil, tarım, ulaştırma, haberleşme gibi sivil alanlarda da kullanarak çok yönlü bir fayda sağlamıştır. Ayrıca bu ülkeler, üretmiş oldukları sistemleri diğer ülkelere satarak ülke ekonomisine önemli katkılar sağlamıştır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde savunma sanayi sektörünün yapısı, tanımı ve tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, savunma sanayi sektörünün önemi, özellikleri ve diğer endüstriyel sektörlerden ayrılan yapısal özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Türk savunma sanayisinin ciro, ithalat, ihracat vb. sektörel verileri doğrultusunda ekonomik boyutu ele alınmıştır. Son bölümde ise savunma sanayi sektörünün istihdam, Ar-ge, ödemeler dengesi, ekonomik istikrar vb. ekonomik göstergeler açısından ülke ekonomisi üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

1. Türkiye'nin Savunma Sanayi Sektörü Yapısı ve Tarihsel Gelişimi

Türkiye'nin coğrafi konumu ve etkileşimde bulunduğu bölgeler, tarihin her döneminde çeşitli istikrarsızlıklar ve çatışmalar yaşamış ve savaflara şahit olmuştur. Bu coğrafi konum ve jeopolitik özellik, müttefiklerin korunması için de kritik bir önem arz etmekte, bu durum tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de özel önlemler gerektirmektedir. Türkiye'nin boğazların kontrolüne sahip olması, Asya ve Avrupa arasındaki doğal bir köprü konumunda bulunması, askeri gücünü ve savunma sanayini geliştirmesini gerektirmektedir. Bu nedenle Türk savunma sanayi, modern sanayilerin oluşmaya başladığı dönemden itibaren Türkiye'nin ihtiyacı olarak görülmüş

ve sanayi yapısının temelleri atılmıştır (Çapar, 2023: 66). Türkiye’de savunma sanayi sektörü, kamu ve özel sektör kurumları tarafından yürütülmektedir. Kamu kuruluşları arasında askeri fabrikalar, kamuya ait silah fabrikaları, tersaneler, hava destek ve bakım merkezleri bulunurken, özel sektör kuruluşları da savunma sanayi ürünlerinin tasarımı, üretimi ve bakımı konusunda faaliyet göstermektedirler. Bu nedenle, devam eden bölümlerde Türkiye’deki savunma sanayinin tarihi gelişimi, güncel yapılanması ve performansı detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

1.1. Savunma ve Savunma Sanayi Kavramı

Tarihin en eski çağlarından beri devletlerin ayakta kalabilmesi ve hükümlerlerini koruyabilmeleri için dış güvenlik ve savunma önemli bir rol oynamıştır. Egemenlik iddiası olan başka devletlerin müdahalelerine ve saldırılarına karşı korunmak için savunma ihtiyacı doğmuştur. Bu nedenle dış savunma ve güvenlik, devletlerin en önemli kamu hizmetlerinden biri olarak görülmüştür.

Savunma hizmeti, günümüz modern devlet anlayışında devletin varlığının ve egemenliğinin bir göstergesi olup temel ve asli unsur olarak yerini almıştır. Savunma sanayinin gücü ülkelerin ekonomik ve teknolojik gelişmişlik düzeyleri ile yakından ilgilidir. Uluslararası ölçekte ele alındığında ise savunma sanayi alanında ulaşılan düzey ülkelerin gücünü etkileyen en önemli göstergelerden biridir. Bu noktada savunma sanayinin iki önemli özelliği karşımıza çıkmaktadır: Birincisi, ulusal güvenliğin sağlanması amacıyla ileri teknolojiler içermesi ve gizlilik özelliği taşıması; ikincisi ise büyük finansal kaynak aktarımı gerektiren savunma gereksinimlerinin ülke içinden karşılanarak ülkenin sanayi, bilim ve teknoloji düzeylerine katkı sağlamasıdır (Tübitak, 2003: 9).

Savunma sanayi, ülkelerin askeri gücünü korumak ve saldırılara karşı hazırlıklı olmak için silahlı sistemleri ve teçhizatları üreten, geliştiren ve diğer sanayi sektörleriyle iş birliği yapan tesis ve firmalar topluluğudur. Bu sanayi, her türlü stratejik ve taktik amaçları göz önünde bulundurarak silah sistemleri ve teçhizatları geliştirir ve üretir, böylece olası bir tehdide karşı hazırlıklı hale gelmektedir. Savunma sanayi ayrıca kalıcı barışın sağlanması için de önemli bir role sahiptir.

Savunma sanayi, bir ülkenin silahlı kuvvetlerinin ihtiyaç duyduğu harp silahları, mühimmat, araç gereç üretim girdileri ve yedek parçalarını üreten sanayi tesislerinin tümünü ifade eder. Savunma sanayi, ulusal güvenlik

amacıyla tüm askeri ihtiyaçların karşılanmasını sağlayan sanayi kuruluşlarından oluşur. Savunma sanayi sektörü, silahlı kuvvetlerin kullanması için çeşitli işletmelerce sunulan hizmet, savunma sistemlerine yönelik Ar-ge faaliyetleri, teknolojik yenilikler, askeri silah, silah alt sistemleri ve yedek parçaların üretimini kapsar (Uzun, 2007: 5). Böylece ürün yelpazesi ileri teknoloji gerektiren savunma sistemlerinden daha ucuz maliyetli ürünlere kadar farklılık göstermektedir. Ordunun tüketimine dahil olan her tür üretimi kapsayan savunma sanayi, birçok değişik sanayi dalını ve devlete ürün satan farklı şirketleri kapsamaktadır. İmalat sanayi sektörleri içinde müstakil yeri olan savunma sanayi, diğer imalat sektörleri ile etkileşim halinde olup, hem devletin savaş hali ya da acil durumlardaki askeri ihtiyaçlarını hem de barış döneminde askeri gereksinimlerini hızlı bir şekilde sağlayabilmelidir (Saygılı, 2022: 40).

1.2. Savunma Sanayinin Önemi

Savunma düzeyleri farklılık gösterse de ülkeler, jeopolitik konumları, stratejik önemleri, iç ya da dış tehdit unsurları gibi nedenlerle ulusal güvenliğin tesisi amacıyla savunma hizmetlerine ihtiyaç duyarlar. Ulusal çıkarları koruma amaçlı oluşturulan savunma sanayinin, ekonomik, sosyal, teknolojik ve siyasi etkileri göz önünde bulundurularak güçlü olması gerektiği öngörülmektedir. Güçlü savunma sanayi, devletlerin varlıklarını sürdürürebilmeleri, ulusal egemenliğin korunması ve güvenliğin sağlanması için caydırıcı güç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Savunma sanayi, ekonomik olarak büyük miktarda kaynak aktarılan bir alan olarak sanayi dalları içinde lokomotif olma özelliği ile istihdama olumlu katkı sağlamakta, kalkınma sürecini hızlandırarak ülkenin ekonomik gücünü etkilemektedir. Benzer şekilde savunma sanayinin ileri teknolojik gelişmelerin takibine ihtiyaç duyması ülkenin bilimsel ve teknolojik ilerleme düzeyine katkı sağlaması sonucunu beraberinde getirmektedir.

Ülkenin ekonomik kalkınma stratejisi çerçevesinde savunma sanayi alanında yapılan yatırımların, Ar-ge çalışmalarının ve teknolojik ilerlemelerin ülkeler arasındaki güç dengesini değiştirebilme niteliği göz önünde bulundurulmalıdır. Savunma alanındaki Ar-ge çalışmaları sonucunda oluşan teknolojik üstünlük dış tehditlere karşı caydırıcılığı artırmakta, aynı zamanda bu yeniliklerin diğer sektörlerle sunduğu ticari katkı uzun vadede Ar-ge giderlerinin düşürülmesi ve rekabet avantajı elde edilmesini sağlamaktadır. Ülkenin savunma sanayine ayrılan Ar-ge harcamaları ile bu alanda sahip olunan ileri teknoloji arasında doğru orantı

söz konusudur.

Günümüzde devletlerin güçlü savunma sanayi inşa ederek uluslararası ilişkilerde askeri caydırıcılığa sahip olması, silah ve asker sayısından çok dışa bağımlılığın azaltılarak teknolojik gelişmelere paralel olarak yerli tasarım ve üretim yapabilmelerinden geçmektedir.

1.3. Savunma Sanayinin Özellikleri

Savunma sanayi, diğer birçok sanayi dalıyla etkileşimi gerektirmektedir. Ancak savunma sanayi sektörünün pazar özellikleri ve askeri ihtiyaçların özellikleri bu alanda faaliyet gösteren kuruluşları diğer sanayi kuruluşlarından ayırmaktadır.

Savunma sanayi, uzun süren teknoloji, ürün geliştirme süreçlerine sahip olmakla birlikte yüksek düzeyde Ar-ge harcamaları gerektiren bir sektördür. Bu sektör, devletlerin milli çıkarları açısından stratejik öneme sahip olmakla birlikte, istihdam sağlaması, milli ticaret dengesine katkı sağlaması ve sivil sanayinin ileri teknoloji kazanımlarına öncülük etmesi nedeniyle büyük bir önem taşımaktadır (Stephen, 1996: 325; Saygılı, 2022: 47).

Savunma sanayinde yeni ürün geliştirme süreçleri, üretim teknolojileri ve ürünlerin karmaşıklığı dikkate alındığında, diğer sanayi sektörlerine göre daha yüksek riskler ve zorluklar içeren süreçler oldukları görülmektedir (Ziylan, 2004: 91).

Genellikle sermaye ve teknoloji yoğun bir üretim sistemi gerektiren savunma sanayi, kendisine özgü nitelikler taşıyan bir yapıya sahiptir. Bu özellikler aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Öksüz ve Öztürk, 2019: 67):

- Savunma sanayinde diğer sanayi dallarında olan alıcı çeşitliliği yoktur. Piyasada tek alıcı devlettir. Bu durum devlete piyasanın koşullarını belirleme şansını verdiğinden gücünü artırmaktadır. Sınırlı ihtiyaca ve sınırlı talebe göre üretim yapılır.
- Savunma sanayi ürünleri gelişmiş teknoloji kullanımı gerektirir. Şirketler arası rekabet fiyat vb. faktörlerden çok teknolojik düzeye dayanmaktadır.
- Savunma sanayinin teknoloji yoğun bir üretim sistemi gerektirmesi beraberinde nitelikli iş gücü istihdamını getirmektedir. Sanayinin kendine has özel kalite standartları ve hassas üretim teknikleri yetişmiş insan gücüne ihtiyaç duymaktadır.

- Ürünlerde yüksek kalite standartları aranması ve yeni bir sistem geliştirip üretmenin uzun yıllar alması ve büyük yatırımlar yapılması nedeniyle sektörde az sayıda fakat büyük şirketler yer alır. Bu durum rekabeti artırıcı sonuç yaratmaktadır.
- Uluslararası ticarete savunma sanayi ürünlerinin kar oranları diğer mallara göre daha yüksektir. Ayrıca bu sanayi kolunda yapılan ihracat diğer mallara oranla daha yüksek döviz girdisi sağlar. Ancak savunma sanayi firmalarının öncelikli amacı kar maksimizasyonu değildir.
- Savunma, yüksek düzeyde yatırım ve yüksek sermaye gerektiren bir alandır. Ar-ge faaliyetlerine dayalı, karmaşık yapıda, özel nitelikli ve pahalı tesis, teçhizat ve donanım kullanımı nedeniyle büyük yatırımlara ihtiyaç duyulur. Bu durum üretim maliyetini artırır; özellikle savaş ve rekabet ortamında yüksek maliyetlerin karşılanması önem arz etmektedir.
- Savunma sanayinde özellikle nükleer, uzay ve havacılık, bilişim ve elektronik sektörlerinde yoğunlaşan Ar-ge harcamaları diğer sektörlerle oranla yüksektir.

Stratejik bir sektör olarak savunma sanayi planlamayı gerektiren, devlet müdahalesine açık yapısıyla ülkelerin coğrafi konumlarıyla yakından ilgilidir. Savunma sanayisinin gelişmesine yönelik çaba gösteren ülkeler gelişmiş ülkelere ihtiyaç duymaktadır. Ancak gizlilik, güvenlik gibi nedenlerle bu alanda teknoloji transferi oldukça güçtür ve gelişmiş ülkeler kendi savunma sanayilerini korumaya almışlardır.

1.4. Türkiye’de Savunma Sanayinin Tarihsel Gelişimi

18.yüzyıldan itibaren Avrupa’da gerçekleşen teknolojik gelişmelerin savunma sanayi alanına yansımaları olurken Türk savunma sanayi bu gelişmelere yeterince uyum sağlayamasa da I. Dünya Savaşı’na yaklaşan dönemde ilk savaş gemisi, ilk zırhlı firkateyn, ilk denizaltı üretimleri gerçekleşmiştir. Bağımsızlık mücadelesi döneminde ise (1920-1921) Ankara Silah Fabrikası kurulmuştur. 1923 yılından itibaren Kurtuluş Savaşı’nın zorluklarını yaşayan genç Cumhuriyet, topyekûn sanayileşme ve kalkınma politikaları uygulanmasını öngörmüştür. Sınırlı kaynak ve kapasitenin söz konusu olduğu bu planlı kalkınma döneminde milli savunma sanayinin geliştirilmesi, devlet tarafından üstlenilerek ekonomik ve teknolojik zorluklara rağmen başta havacılık alanında uçak fabrikası kurulması olmak üzere hafif silah, top, barut, tüfek, fişek, gaz maskesi gibi mühimmat fabrikaları ve tersaneler gibi birçok yatırım yapılmıştır. Böylece 1923 ile 1950 yılları arasında pek çok devlet iştrakinin açılması nedeniyle milli savunma sanayi politikalarının uygulandığı dönem olarak kabul edilir.

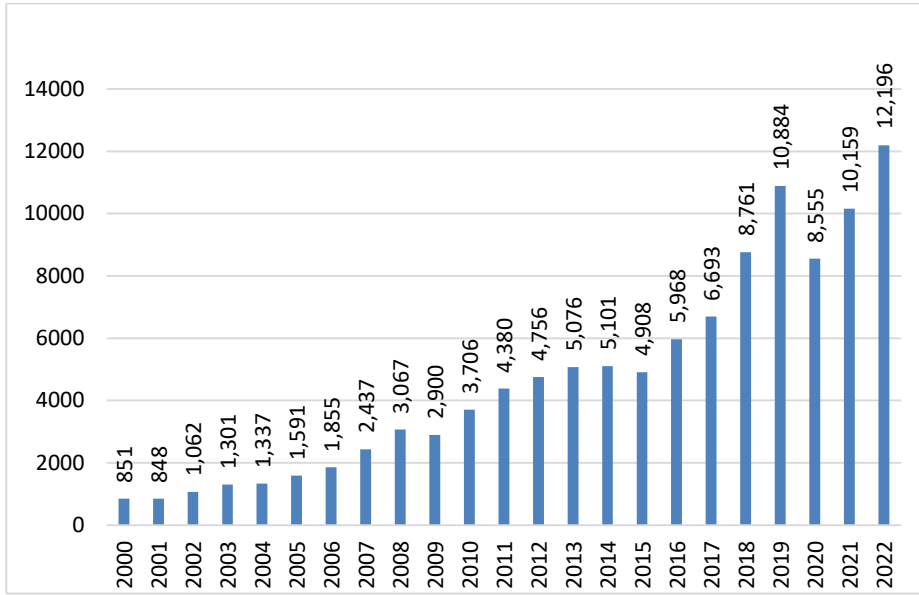
1947'de Truman Doktrini ile ABD tarafından silah ve askeri malzeme yardımları verilmeye başlanmış, bu yardımların ordunun modernleşmesine katkı sunması amaçlanmıştır. Nato üyeliğini takiben, 1952 yılında Türkiye'ye müttefik ülkeler tarafından ihtiyaç fazlası teçhizat ve donanımlar hibe edilmiştir. Bu durum savunma ürünleri üretiminde önemli ölçüde azalmaya neden olmuştur. 1954 yılında ihtiyaç duyulan savunma sistemlerinin geliştirilmesi için Millî Savunma Bakanlığı'na bağlı Ar-ge birimi kurulsa da 1950'lerde başlayan gerilemenin sona erdirilmesi gerektiğinin anlaşılması 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında rastlamaktadır. Bu harekât sonrası ABD tarafından uygulanan silah ambargosu sonucu Türkiye kendi askeri ihtiyaçlarını üretme düşüncesine ağırlık vermeye ve modern bir savunma sanayi altyapısı oluşturma politikasının temellerini atmaya başladı. TSK'nın haberleşme ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulan ASELSAN 1978 yılında faaliyete başlamıştır. Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı'nın kuruluşunu HAVELSAN ve ASPİLSAN izlemiştir. Ayrıca askeri alanda faaliyet gösterecek ileri teknoloji firmaları kurularak yerli savunma sanayi oluşmaya başlamıştır. 1980'li yıllarda kara kuvvetlerinin ağır bakım ve tamir fabrikaları, deniz kuvvetlerinin askeri tersaneleri, hava kuvvetlerinin hava ikmal ve bakım merkezleri açılmış, Türk Havacılık ve Uzay Sanayi A.Ş. kurulmuş, ayrıca Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ihtiyaçlarını yerli üretim temelinde karşılama anlayışının benimsendiği bir döneme girilmiştir. Bu anlayış günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

2. Türkiye'de Savunma Sanayi Sektörel Verileri

Savunma sanayi sektörü, bir ülkenin ulusal güvenliğini sağlamak ve savunma kapasitesini geliştirmek amacıyla stratejik bir öneme sahip olan bir sektör olduğundan bu sektörün hem içeride hem de uluslararası alanda etkin bir şekilde faaliyet göstermesi, ulusal savunma gücünün sürdürülmesi açısından kritik bir rol oynamaktadır. Savunma sanayi sektöründeki ihracat ve ithalat ciroları, sipariş ve istihdam verileri ise sektörün sağlığını ve performansını değerlendirmek için önemli göstergeler sunmaktadır. Bu veriler, savunma sanayi sektörünün ekonomiye olan katkısını anlamamızı sağlarken, aynı zamanda sektörün büyüme potansiyelini ve ulusal savunma stratejisinin etkinliğini değerlendirmede de bize rehberlik eder. Bu bölümde Türkiye'nin savunma sanayi sektöründeki sektörel verileri incelenerek, 2000 yılı öncesi ve sonrası dönemde Türk savunma sanayisinin değerlendirmesi yapılacaktır.

2.1. Savunma Sanayi Sektöründe İhracat ve İthalat Ciroları, Sipariş ve İstihdam Verileri

Çalışmanın bu başlığında Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçılar Derneği (SASAD) tarafından sağlanan verilere dayanarak, Türk savunma sanayisinin ciro rakamları, ithalat ve ihracat oranları, alınan siparişler ve istihdam durumu incelenecektir. SASAD'ın sağladığı bu veriler, Türk savunma sanayinin güçlenmesine, rekabet yeteneğinin artmasına ve gelişimine katkıda bulunmak amacıyla kullanılmıştır.

Grafik 1. 2000-2022 Yılları Arasında Toplam Savunma Sanayi Ciro Rakamları (Milyon \$)

Kaynak: SASAD, Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçılar Derneği Performans Raporu 2022 verilerinden faydalanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 1'e bakıldığında, SASAD'ın 2022 yılı raporunda sunulan verilere dayanarak Türk savunma sanayi sektörünün 2000-2022 yılları arasındaki ciro miktarını incelemektedir. Bu dönemde sektörün toplam satış tutarı 2022 yılında bir önceki yıla göre toplam ciroda %20,05'lik artış göstermiştir. Ayrıca yurt içi satışlar gelirlerindeki büyümenin yanı sıra, yurt dışı satışlar gelirlerinde de %36,32'lik bir artış gözlemlenmiştir, bu da Türk savunma sanayinin yurtdışında da büyük bir ilerleme kaydettiğini göstermektedir (SASAD, 2022).

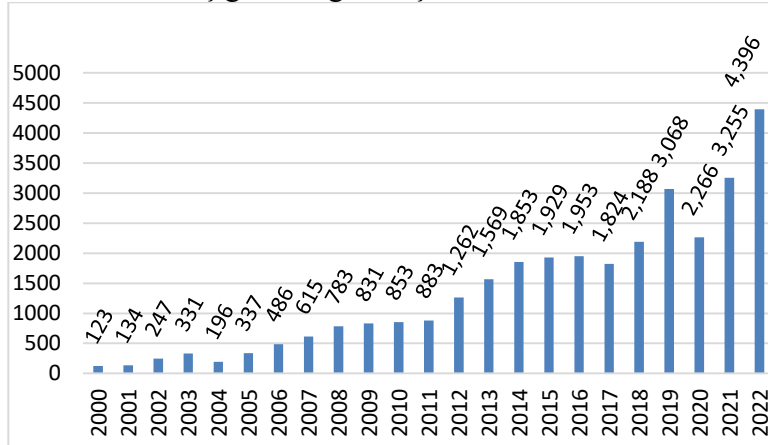
Tablo 1. Savunma Sanayi Toplam Ciro Tutarı, Yıllık Değişim ve GSYH içindeki Payı (Milyon \$) (2000-2022)

Yıllar	Toplam Ciro (Milyon \$)	% Değişim (Yıllık)	Savunma ve Havacılık Sektör Cirosunun GSYH içindeki payı
2000	851.852.000	-	0,32%
2001	848.897.075	-0,35%	0,43%
2002	1.062.375.000	25,15%	0,46%
2003	1.301.000.329	22,46%	0,43%
2004	1.337.120.000	2,78%	0,34%
2005	1.591.162.692	19,00%	0,33%
2006	1.855.291.882	16,60%	0,35%
2007	2.437.625.437	31,39%	0,38%
2008	3.067.336.444	25,83%	0,42%
2009	2.900.147.387	-5,45%	0,47%
2010	3.706.740.570	27,81%	0,51%
2011	4.380.884.736	18,19%	0,57%
2012	4.756.380.652	8,57%	0,60%
2013	5.076.000.000	6,7%	0,62%
2014	5.101.000.000	0,49%	0,64%
2015	4.908.000.000	-3,78%	0,68%
2016	5.968.000.000	21,60%	0,70%
2017	6.693.000.000	12,15%	0,79%
2018	8.761.000.000	30,90%	1,12%
2019	10.884.081.347	24,23%	1,43%
2020	8.555.799.282	-21,39%	1,18%
2021	10.159.297.769	14,72%	1,24%
2022	12.196.447.159	20,05%	1,34%

Kaynak: Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçılar Derneği Performans Raporu 2019, 2020, 2021, 2022 verilerinden faydalanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 1, 2000 ile 2022 yılları arasındaki Türk savunma sanayinin ciro rakamlarını, yıllık değişim yüzdeleriyle birlikte göstermektedir. Sektörün yıllar itibariyle ciro rakamlarında dalgalı bir seyir izlediği gözükse de genel itibariyle artış yönünde seyretmektedir. 2022 yılında elde ettiği toplam satış tutarı, bir önceki yıla göre %20,05’lik artış göstererek 12,196 milyon dolara ulaşmıştır. Ayrıca sektörün GSYH içindeki payı da %1,34’lük artış göstermiştir. Bu artış oranları, dünyadaki savunma harcamalarının gelişimi ile kıyaslandığında olumlu bir tablo ortaya koymaktadır. Tablo, savunma sanayinin performansı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır ve sektörün gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır (SASAD, 2022).

Son 21 yıllık savunma sanayi cirolarına bakıldığında 2001, 2009, 2015 ve 2020 yıllarında bir önceki yıla göre bir gerileme yaşandığı gözlemlense de diğer yıllarda ciro tutarlarında artışlar gözlemlenmiştir. 2001 yılında %0,35’lik ve 2009 yılında %5,45’lik gerilemenin nedeni, yaşanan ekonomik krizler ve etkileri ile açıklanabilir. 2015 yılında sektörün toplam satışlarında %3,78’lik bir gerileme yaşamasının nedeni ise iç pazarda yeterli genişlemenin yaşanmaması ve ihracattaki artış eğiliminin duraksaması olarak görülebilir. 2020 yılındaki %21,35’lik ciddi bir düşüşün temel nedeni de 2019 yılında başlayan Covid-19 pandemisinin sektör üzerinde yarattığı olumsuz etkiye dayandırılmaktadır. Sektörün cirosunun GSYH içindeki payının ise yıllar itibariyle sürekli bir artış gösterdiği anlaşılmaktadır.

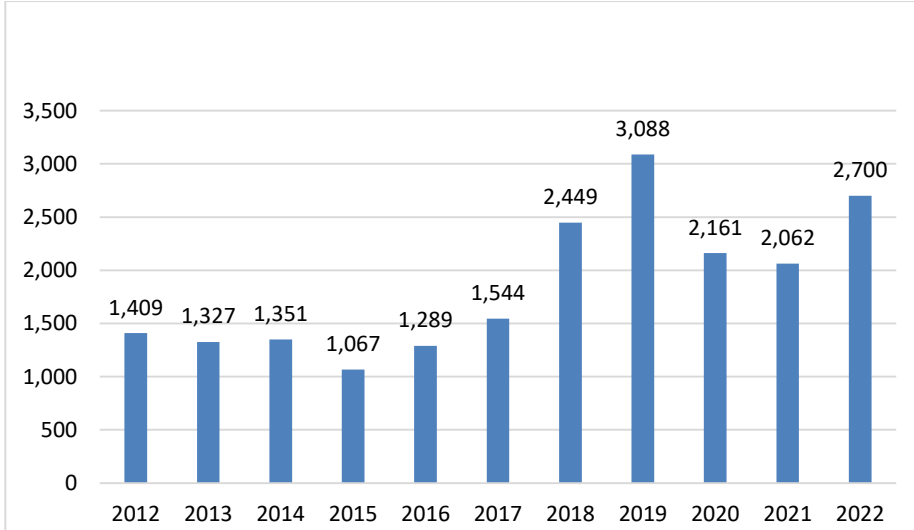
Grafik 2. 2000-2022 Yılları Arasındaki Savunma Sanayi İhracat Ciroları (Milyon \$)

Kaynak: Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçılar Derneği Performans Raporu 2021, 2022 verilerinden faydalanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 2’de Türkiye’nin savunma sanayi sektörü 2000-2022 yılları arasındaki ihracattan elde edilen ciro rakamları verilmiştir. Grafikteki veriler incelendiğinde, Türkiye’nin savunma sanayi ihracat ürünlerine ait ihracat ciro tutarlarında (2004, 2017, 2020 yıllarındaki düşüşler hariç) yıllar itibariyle artış eğiliminde olduğu görülmektedir.

2022 yılında yurt dışı satış geliri toplamı bir önceki yıla göre %36,3 oranında bir artış göstererek 4.396 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. Firmalar bazında dağılım incelendiğinde büyük işletmeli firmaların toplam yurtdışı satış gelirinin %77’sini karşılayarak 3.402 milyon dolar, KOBİ kategorisindeki firmaların %23’ünü karşılayarak 994 milyon dolar ciro sağladığı anlaşılmaktadır (SASAD, 2022: 22)

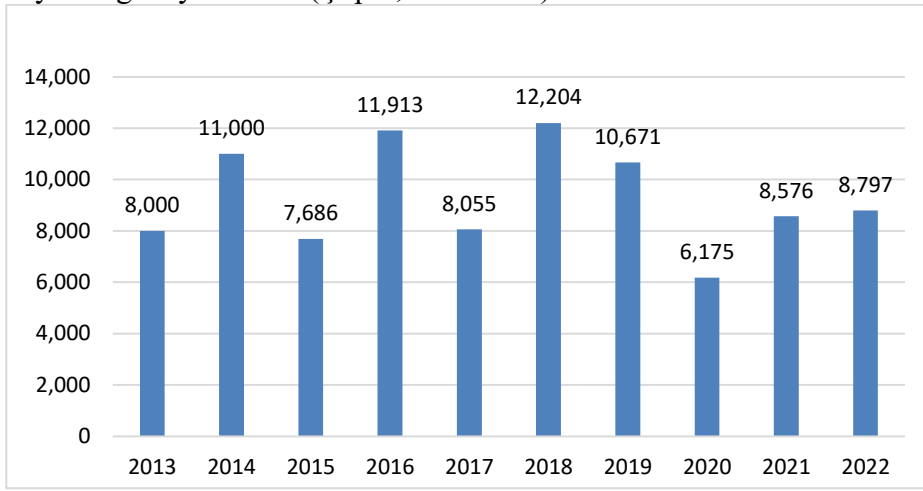
Bölgesel olarak 2022 yılı yurt dışı satışlar incelendiğinde, Amerika’ya yüzde 47’lik bir artışla 796 milyon dolar, Avrupa’ya yüzde 84’lük bir artışla 663 milyon dolar ve diğer bölgelere (Orta Doğu, Asya, Afrika, Güney Amerika) yüzde 28’lik bir artışla 2.937 milyon dolarlık satış yapılmıştır. Bu rakamlar, Türk savunma sanayi sektörünün uluslararası arenada da giderek güçlendiğini göstermektedir (SASAD, 2022: 9).

Grafik 3. 2012-2022 Yılları Arasında Savunma Sanayi İthalat Cirosu (Milyon \$)

Kaynak: Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçıları Derneği Performans Raporu 2021, 2022 verilerinden faydalanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Savunma sanayi sektörünün 2012-2022 yılları arasında gerçekleştirdiği ithalat ciro rakamları Grafik 3'te gösterilmektedir. Savunma sanayi ithalat ciro tutarlarına bakıldığında yıllar içinde artış ve azalışların olduğu dalgalı bir trend olduğu söylenebilir. Buna göre, 2021 yılında sektörün ithalatı 2020 yılına göre yüzde 4,58'lik bir azalma ile 2.062 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracat kaleminde olduğu gibi ithalat rakamlarında da 2019-2021 yıllarında önemli düşüşler gözlenmektedir. SASAD'ın yayınladığı 2020 Performans Raporu'nda ihracata göre ithalattaki daha güçlü düşüşün "gizli ambargolar, salgın nedeniyle tedarik zincirlerinin aksaması ve stok yaratma" gibi durumlarla bağlantılı olduğu ifade edilmektedir (Sasad, 2020: 15). Ancak 2022 yılına gelindiğinde ithalat ciro rakamlarının bir önceki yıla göre %30,95'lik artışa ulaştığı görülmektedir. Önceki yıllarda yaşanan salgın nedeniyle kesintiye uğrayan tedarik zinciri, sektördeki aktörlerin stok oluşturma çabalarının ithalat kalemlerine ciddi şekilde yansımaya neden olmuşken, bu yıl bu etkilerin tamamen ortadan kalktığını belirtmek mümkündür. Son olarak ithalata bağlı dışa bağımlılığı azaltabilmek için sektörde yerleşirme çalışmalarının hız kazanması, döviz kazandırıcı hizmetlerden elde edilen gelirin artması ile sektörün ithalat-ihracat dengesinde ihracatın ithalatı geçtiği ve bunun da cari denge üzerinde olumlu etki yarattığı söylenebilir (Çapar, 2023: 305).

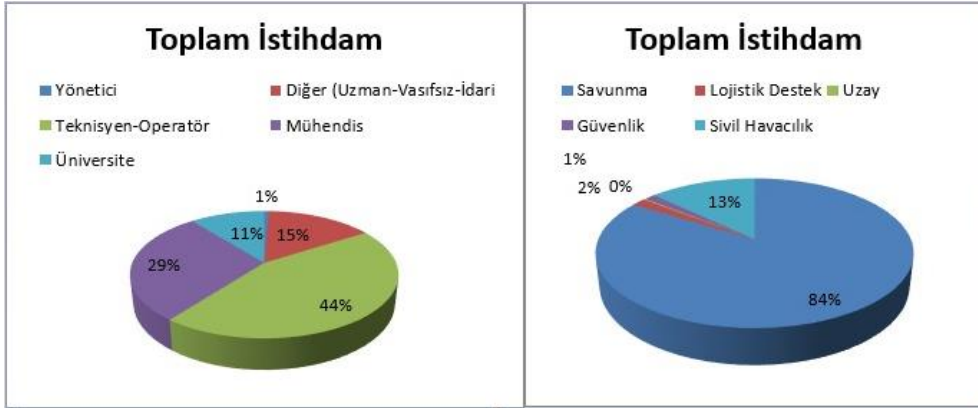
**Grafik 4. Savunma Sanayi Alınan Sipariş Tutarları (Milyon \$)
(2013-2022)**

Kaynak: Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçılar Derneği Performans Raporu 2021, 2022 verilerinden faydalanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 4'te 2013-2022 yılları arasında savunma sanayi sektöründe alınan

siparişlerin tutarları verilmiştir. Sektör firmalarının 2021 yılında aldığı sipariş tutarı 8.576 milyon dolar iken, 2022 yılında bu tutar %2,58'lik bir artışla 8.797 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Alınan siparişler, savunma sanayinin gelecekteki yönelimleri hakkında ipuçları sunabilir. Örneğin, 2013-2019 arasındaki dönemde savunma sanayi cirosundaki artışa paralel olarak alınan siparişlerin sürekli olarak ciro seviyesinin üzerinde kalması, gelecek dönemlerdeki büyüme eğilimine işaret etmektedir. Ancak 2019-2022 döneminde, alınan siparişlerin ciroya oranla 2 kat daha güçlü bir düşüşle ilk kez toplam cironun altına düşmesi, yeni bir durumu işaret etmektedir. SASAD 2020 Performans Raporu'na göre, bu durumun temel nedeni COVID-19 salgınının savunma bütçelerinin önceliğini değiştirmesidir. Raporda, sektörel açıdan dış siparişlere ve yan sektörlerle (örneğin siber güvenlik, otomasyon, tıbbi cihazlar gibi) odaklanmanın önemine vurgu yapılarak, bu alanlarda yoğunlaşmanın faydalı olabileceği belirtilmektedir (SASAD, 2020: 12-13).

Alınan siparişlerin bölgesel dağılımına bakıldığında, sektördeki ilk yıllarda siparişlerin ağırlıklı olarak yurt içinden geldiği, yurt dışı bağlantıların henüz istenilen (beklenen) düzeye ulaşamadığı görülmektedir. Yurt dışı pazarlarda özellikle Orta ve Uzak Doğu pazarlarında gelişme sağlamak için sanayici-devlet iş birliğinin kaçınılmaz olduğu değerlendirilmektedir. 2015 yılında alınan siparişlerin %89'u yurtiçinden, %2'si Avrupa'dan, %3'ü ABD'den ve %6'sı diğer ülkelerden sağlanırken, 2022 yılına gelindiğinde önceki yıllardan farklı olarak yurt dışı siparişlerin yurt içinden biraz daha fazla olduğu görülmektedir. Siparişlerin %46'sı yurtiçinden, %11'i ABD'den, %11'i Avrupa'dan ve %32'si diğer ülkelerden alınmıştır. (SASAD, 2022) Ülkeler arasında son yıllarda ABD ve Avrupa ülkelerinden gelen sipariş oranlarında ciddi artışlar göze çarpmaktadır. Yıllar itibariyle yurtiçinden gelen siparişlerin yüzdeleri azalırken, yurtdışından gelen siparişlerin yüzdeleri arttığı görülmektedir. Bu durum sektördeki ürünlerin dış pazarlarda daha fazla talep gördüğü sonucuna ulaşmamızı sağlamaktadır.

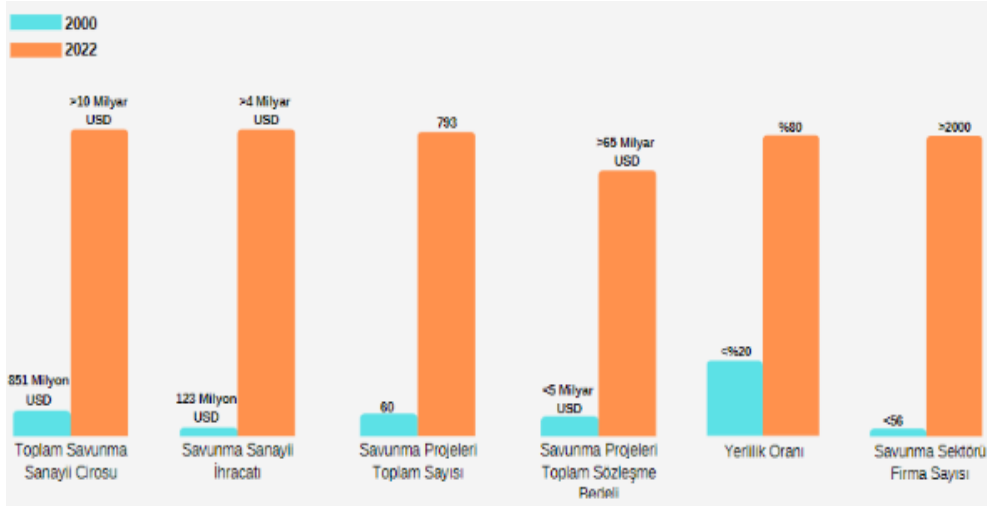
Grafik 5. Savunma Sanayi Toplam Personel İstihdam Dağılımı

Kaynak: Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçılar Derneği Performans Raporu 2022 verilerinden faydalanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

TOBB tarafından hazırlanmış olan Türkiye Savunma Sanayi Sektör Raporu 2008'e göre savunma sanayi sektöründe 2008 yılında istihdam edilen personel sayısı 17.841 olarak gösterilmiştir (TOBB, 2009: 37). Personel istihdamı sektörde yıllar itibariyle artış göstermiştir. 2012 yılında 33.491 (toplam istihdamın %0,1'i) olan toplam çalışan sayısı, 2022 yılında 81.132'ye (toplam istihdamın %0,3'ü) yükselmiştir. Grafik 5'e göre, sektörde çalışanların %1'i yönetici, %11'i üniversite mezunu, %15'i uzman/vasıfsız/idari personel, %29'u mühendis ve %44'ü teknisyen-operatördür. İşgücünün %50'si üretim bölümünde, %27'si idari ve destek personel olarak, %25'i ürün ve teknoloji geliştirme bölümlerinde ve %1'i ise yönetici pozisyonunda istihdam edilmektedir. Sektörde istihdam edilen personeller savunma, sivil havacılık, lojistik destek, güvenlik ve uzay alanlarında bulunmaktadır. 2022 yılına ait olarak sektör istihdamının personel dağılımına baktığımızda savunma alanında çalışanlar %83,81 ile ilk sırayı almakta, bunu %12,91 ile sivil havacılık sektöründe istihdam edilenler takip etmektedir (SASAD, 2022: 18).

2.2. 2000 Öncesi ve Sonrası Dönemde Türk Savunma Sanayi'nin Değerlendirmesi

Çalışmanın bu başlığında Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçılar Derneği (SASAD) tarafından sağlanan verilere dayanarak, Türk savunma sanayisinin 2000 öncesi ve sonrası dönemlerini kapsayan mevcut durumu aşağıdaki grafikte incelenecektir.

Grafik 6. 2000 Öncesi ve Sonrası Dönemde Türk Savunma Sanayi'nin Değerlendirmesi

Kaynak: SASAD Performans Raporlarından faydalanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Son 20 yıl içerisinde Türk savunma sanayi sektörü birçok başarıya imza atmıştır. Türk savunma sanayisi sürekli olarak gelişimini sürdürmekte olup, yerleşme oranı da artmaktadır. Yerlilik oranı 2000 yılında %20'lerin altında iken, 2022 yılında %80'e yükselmiştir.

2022 yılı itibariyle Türkiye'de savunma sanayi sektörü, 276'sı imalatçı firma ve kuruluş olmak üzere 2000'in üzerinde firmayı 5 farklı küme (savunma, güvenlik, uzay, sivil havacılık, lojistik destek) altında bir araya getirmiştir. Bu sektör, yüksek katma değerli üretimler yaparak ülke savunması için hayati önem taşımaktadır. Ayrıca, ileri teknoloji çalışmaları içeren sektör, yurt dışı satış geliri açısından da önemli bir potansiyele sahiptir. Savunma sanayi sektörü, 12.196 milyon dolarlık üretimi ve 4.396 milyon dolar civarındaki yurt dışı satış geliriyle birlikte 81.132 kişiye istihdam sağlamaktadır.

Türk savunma sanayi, savunma ve havacılık sektörlerindeki faaliyetleri 2000'li yılların başında 851 milyon dolarlık toplam ciro rakamını sağlarken, 2022 yılına gelindiğinde 10 milyarı aşmıştır. Buna bağlı olarak savunma sanayi alanındaki ihracatı da yıllar itibariyle artış göstermiştir. 2000 yılında sektördeki ihracat rakamları 123 milyon dolar iken, 2022 yılında bu rakam 4

milyar dolar seviyesini aşmıştır.

Son 20 yıl içerisinde Türk savunma sanayi projelerinde de önemli bir artış meydana gelmiştir. Savunma Sanayi Başkanlığı'nın toplam proje sayısı 2000 yılında 60 iken, günümüzde bu rakam 793'e yükselmiştir. 2000 yılında 5 milyar doların altında olan projelerin toplam sözleşme bedeli nominal değeri %1200 artarak 2022 yılında 65 milyar doların üzerine çıkmıştır.

11. Kalkınma Planı, 2019-2023 dönemini kapsayan bir plan olarak ekonomi, teknoloji, tarım, turizm ve sosyal kalkınma gibi birçok alanda hedefler belirlemiştir. Bu plan ayrıca savunma ve havacılık sektöründe son yıllarda yaşanan gelişmelerin devam edeceğine işaret eden savunma sanayisi hedefleri de içermektedir. Savunma Sanayii Başkanlığı liderliğinde belirlenen savunma sanayi hedefleri arasında 2023 yılı için savunma sanayi cirosunda 26.9 milyon dolar, ihracat rakamlarında ise 10.2 milyon dolar hedeflenmektedir. Savunma sanayisinde 2023 istihdam hedefi ise 79.300 kişi olarak belirlenmiştir ve yerlilik hedefi de %75 olarak planlanmaktadır (SBB, 2019:94). 2022 yılına gelindiğinde, ihracat rakamları, istihdam ve yerlilik oranları hedeflerine ulaşıldığı görülmektedir.

3. Türk Savunma Sanayi'nin Ekonomi Üzerindeki Etkileri

Savunma sanayi harcamaları, Türkiye'nin ekonomik dengesini farklı yönlerden etkilemektedir. Bu harcamalar, işsizlik oranı, enflasyon, ekonomik büyüme, dış ticaret, sağlık ve eğitim harcamaları gibi alanlar arasındaki ilişkileri içermektedir. Ancak, harcamaların şekilleri, uygulanan politikalar, ülke yapısının durumu ve dönem gibi çeşitli faktörlerin değişkenliği, kısa ve uzun vadede savunma harcamalarının ekonomiye etkilerini de değiştirmektedir. Türkiye'deki savunma sanayi alanına yapılan yatırımlar kısa vadede bütçe üzerinde ekonomik zorluklar yaratabilse de uzun vadede ekonomik gelişimi artırmakta ve ekonomik açıdan olumlu sonuçlar vermektedir.

3.1. Savunma Sanayi Sektörünün Sanayileşmeye Etkileri

Savunma sanayi sektörü, ülkenin savunma ihtiyaçlarını karşılarken aynı zamanda ihracat yoluyla ülkenin ekonomik kalkınmasına önemli boyutta katkı sağlayabilecek bir sektördür. Ülkenin savunma amaçlı ihtiyaç duyduğu ürünleri yerli hammadde ve enerji kaynaklarından sağlayabilmesi ülkenin ekonomik potansiyelini doğrudan ve olumlu etkileyecektir. Ülkenin sanayileşmesi ile savunma sanayinin gelişmişliği arasında doğrudan bir ilişkinin mevcut olduğu; savunma sanayide güçlü olan ülkelerin aynı

zamanda teknolojik üstünlüğe sahip gelişmiş ülkeler olduğu görülmektedir. Savunma sanayinin gelişmişliği ülkelerin ekonomik olduğu kadar siyasi etkinliğe sahip olması anlamına gelmektedir. Günümüzde uluslararası platformda söz sahibi olmak isteyen ülkelerin mühimmat üretiminden savunma teknolojisine ait yazılımlara dek egemen olmaya çalıştıkları gözlenmektedir (Öksüz ve Öztürk, 2019: 66).

Türk savunma sanayi sektörünün ve savunma sanayi yatırımlarının etkileri incelenecek olursa bazı olumlu ve olumsuz özelliklerden bahsedilebilir:

Olumlu özellikleri

1. Yerli Üretim: Savunma sanayi sektörü, yerli üretimi teşvik etmektedir. Bu da ülkenin sanayileşme sürecine katkıda bulunmaktadır.
2. Ar-ge ve İnovasyon: Savunma sanayi yenilikçi teknolojilerin geliştirilmesine ve uygulanmasına büyük önem vermektedir. Bu sayede Ar-ge ve inovasyon faaliyetleri teşvik edilmekte ve ülkenin teknolojik gelişimine katkıda bulunmaktadır.
3. İstihdam: Savunma sanayi sektörü yüksek nitelikli işgücü ihtiyacı olan bir sektördür. Bu nedenle, sektörde istihdamın artması ülke genelinde ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmaktadır.
4. İhracat: Savunma sanayi sektörü, ülke ekonomisine ihracat yoluyla katkıda bulunmaktadır. Bu sayede, ülke dışındaki pazarlara erişim sağlanmakta ve ekonomik büyüme teşvik edilmektedir.

Olumsuz özellikleri

1. Fiyatlar: Savunma sanayi ürünleri, yüksek maliyetli ürünlerdir. Bu nedenle, bu ürünlerin üretimi ülke ekonomisinde yüksek maliyetlere neden olabilmektedir.
2. Bağımlılık: Bazı teknolojik alanlarda ülkenin dışa bağımlı olması, savunma sanayi sektöründe sorunlara neden olabilmektedir. Bu durum, ülke ekonomisine zarar verebilmektedir.
3. İş birliği: Savunma sanayi, genellikle stratejik bir sektördür ve iş birliği gerektiren birçok proje söz konusu olmaktadır. Ancak, iş birliği yapan ülkeler arasındaki siyasi sorunlar, projelerin başarısını etkileyebilmektedir.
4. Çevresel Etkiler: Savunma sanayi, bazı üretim süreçleri ve malzemeler nedeniyle çevresel etkilere neden olabilmektedir. Bu nedenle, sektörün olumsuz çevresel etkilerinin azaltılması için önlemler alınması gerekmektedir.

Türk savunma sanayinin sanayileşmeye etkileri Ar-ge faaliyetleri, teknolojik gelişim, üretim-üretim altyapısı-ihracat bağlamında ödemeler dengesi, dış

borçlanma, ekonomik istikrar, kaynak ve gelir dağılımı, istihdam gibi alanlarda kendini göstermektedir. Bu bölümde bu alanlara daha yakından bakılacaktır.

3.2. Araştırma-Geliştirme ve Teknolojik Gelişmeye Etkileri

Araştırma geliştirme ve teknolojik gelişmelere etkiler bakımından yeterli Ar-ge kapasitesinin oluşumunun Türkiye'nin ekonomik kalkınma sürecine olumlu etkisi olacağı açıktır. Nitekim gelişmiş ülkelerin savunma sanayilerinde artan bir Ar-ge eğilimi vardır. Ulusal güvenlik alanının stratejik önemi nedeniyle Ar-ge faaliyetlerinin büyük bölümü için kamu kaynakları kullanılmaktadır. Savunma sanayi endüstrisi uluslararası serbest ticaret anlaşmaları kapsamında yer almadığından devlet desteğine ihtiyaç duyar. Özgün teknolojik ürün elde edilmesi imalat sanayi, üniversiteler ve Ar-ge merkezlerinin ortak çalışmalarını gerektirebilir. Savunma sanayi sektörünü sivil endüstriyel sektörlerden ayıran en önemli özellikler, ileri teknoloji kullanması, yüksek kalite standartları olması ve tek bir ürün için çok büyük miktarlarda Ar-ge yatırımı gerektirmesidir. Diğer önemli unsurlar ise savunma sistemleri özelliklerinin gizli olması ve kullanılan teknolojinin milli olması gerekliliğidir. Özgün ve milli teknolojilerin geliştirilmesi, savunma ürünlerinin karmaşık teknoloji, tasarım, üretim ve test altyapısı gerektirmesi nedeniyle ileri teknoloji kullanımına olanak sağlayan Ar-ge yapısına ihtiyaç duymaktadır (Zekey, 1999: 27). Bu durum ulusal askeri projelere devletlerin büyük miktarda kaynak tahsis etmesini gerektirmekte, dışa bağımlılığın en düşük seviyeye indirgenmesi amaçlanmaktadır.

Türk savunma sanayi, Ar-ge çalışmaları ve teknolojik gelişmeler sonucunda yerli ve milli üretimi artırarak ülkenin dışa bağımlılık oranını azaltmayı, yenilikçi ürünler geliştirerek ihracat pazar payını artırmayı amaçlamaktadır. Bu durum beraberinde nitelikli iş gücü istihdamını getirecektir. Ülkenin teknolojik bağımsızlığına katkı sağlanacaktır. Nitekim Turkishtime (2020) tarafından yapılan "Türkiye'nin En Çok Ar-Ge Harcaması Yapan Şirketleri" çalışmasında ilk 10 içinde 5 savunma sanayi şirketi vardır.

3.3.İstihdam Yönünden Etkileri

Savunma sanayi, gelişmiş teknolojiler ve kompleks ürünlerin üretimi için yüksek nitelikli mühendislik, tasarım ve üretim personeline ihtiyaç duyduğundan bu sektörde faaliyette bulunan firmaların yoğun sermaye yatırımı yaptığı ve nitelikli iş gücü istihdam ettiği görülmektedir. Askeri

amaçlı üretilen teçhizat, silah vb. ürünlerin yoğun iş gücüne ihtiyaç duyması ve savunma sanayinde sivil kişilerin de çalıştırılması, işsizliğin azalmasına ve genel istihdam düzeyine olumlu katkı sağlamaktadır.

Savunma sanayinde nitelikli istihdam edilen bilim insanları, uzman ve mühendisler gibi nitelikli iş gücü ekonominin diğer sektörleri için emek arzında azalmaya neden olsa da savunma harcamalarındaki artış, toplam talebi artırarak, âtil kapasite durumundaki kaynakların kullanılmasına, işsizlik ve durgunluğun azalmasına sebep olacaktır. Öte yandan kamudaki askeri personel sayısındaki artış bütçe üzerinde baskıya neden olsa da oluşan ihtiyaçlar mal ve hizmet alım-satımında ve üretimde artışa neden olacaktır. Bu durum genç işsizlik oranını azaltıcı etki oluşturacaktır.

Türkiye’de savunma sanayinin istihdam yönünden ekonomiye etkilerinden biri de savunma sanayi firmaları yoluyla yapılan yatırım artışıdır. Sektörde teknoloji ve sermaye girdisi üst düzeyde olduğundan devletin bu sektördeki firmalara teşvik yardımında bulunduğu, Ar-ge harcamaları için kullandığı ve istihdam sayısında olumlu değişiklik sağladığı söylenebilir. Öte yandan savunma sanayinin arz-talep politikası açısından bakıldığında bu sektörün sağlık, eğitim vb. sektörlerle kıyasla daha az istihdam olanağı sağladığı da bir gerçektir. Ayrıca savunma sanayi diğer sektörlerle göre daha yüksek ücretli iş gücü barındıran bir sektör olduğundan, bu durum ücret eşitliğinin görece bozulmasına ve gelir eşitsizliğinin artmasına neden olacaktır.

Özetle, Türk savunma sanayi istihdam açısından çeşitli fırsatlar sunmaktadır. Bu alanda yapılan yatırımların istihdamı artırması ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunması beklenir. Ancak, bu fırsatların tam olarak değerlendirilmesi için yerli sanayinin desteklenmesi ve yüksek nitelikli işgücünün yetiştirilmesi gibi konularda da çalışmaların yapılması gerekmektedir.

3.4.Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkileri

Bir ülkenin dış dünya ile ilişkilerini yansıtan bir gösterge olan ödemeler dengesi, mal, hizmet ve sermaye piyasalarının uluslararası boyuttaki etkileşimini ifade etmektedir. Genel olarak ticaret dengesi, cari işlemler ve sermaye hareketlerinden oluşur. Ödemeler dengesi bilançosu uygulanan mali ve iktisadi politikaların başarı ya da başarısızlığını yansıtır. Ayrıca ülkenin uluslararası alanda itibarı ile yakından ilgilidir.

Savunma sanayi ödemeler dengesi üzerinde kısa ve uzun vadeli etkilere

sahiptir. Üretim tesislerinin kurulması, Ar-ge faaliyetleri vb. savunma sanayi yatırımları dövizde olan ihtiyacı artırarak kısa vadede ödemeler dengesi üzerinde baskı yaratır. Uzun dönemde ise bu tesis ve üretim mekanizmalarının verimli olarak işletilebilmesinin ardından ödemeler dengesi üzerindeki etkisi genellikle olumludur. Gelişmekte olan ülkelerde yatırım planlamasıyla ilgili yapılan incelemeler, başlangıçta büyük döviz talepleri ve ödemeler dengesi baskıları yaratan yatırımların, ilerleyen yıllarda devletin döviz açığını kapatmada faydalı olduğunu göstermektedir (Savaş, 1998: 50). Ayrıca, savunma harcamalarının ülkenin dış ticaret dengesine etkisi gözlemlenmektedir. Savunma harcamaları, bütçe gelirleri üzerinde baskı yaparak ülkenin borçlanma gereksinimini artırma eğilimindedir. Savunma harcamalarının çoğunlukla ithalat yoluyla yapıldığı gelişmekte olan ülkelerde ödemelerin dış kaynaklarla finanse edilmesi de ödemeler dengesini olumsuz yönde etkilemektedir. Nitekim gelişmekte olan ülkelerde askeri harcamalar, diğer kamu harcamalarına göre daha fazla ithalata dayalıdır. Kıt olan döviz kaynakları ve dış ödemeler dengesi üzerindeki bu olumsuz etkinin aşılabilmesi yerli üretimin ve ihracatın artırılması ve ülke genelindeki askeri-sivil sanayi iş birliğinin sağlanması yoluyla olabilir.

Türk savunma sanayinin ödemeler dengesi açısından önemi, Türkiye'nin dış ticaret dengesi ve cari işlemler açığı üzerindeki etkisi ile ilgilidir. Savunma sanayi ürünleri, ileri teknoloji gerektiren ve yüksek katma değere sahip ürünler olduğundan ve bu ürünlerin ihracatı ülkeye döviz girdisi sağladığından önemli bir gelir kaynağıdır. Bu döviz girdisi Türkiye'nin dış ticaret açığının azaltılmasına ve cari işlemler açığının düşürülmesine katkıda bulunur. Ayrıca ekonomik büyümeyi destekler ve istihdamı artırır. Türkiye'nin modernizasyon amaçlı askeri silah sistemleri yenilemelerinin bir bölümü yerli üretim iken, büyük bir bölümü yurtdışından ithalat yoluyla karşılanmaktadır. İthalatın artması, ürün bedelinin genellikle peşin ödenmesi nedeniyle ödemeler dengesini olumsuz etkilemektedir. Bunun yanı sıra, Türk savunma sanayinin özellikle son yıllarda gerçekleştirdiği yatırımlar ve yerli üretim faaliyetleri sayesinde yabancı ülkelere olan bağımlılık azalmakta, bu durum savunma sanayi ürünleri ithalatı kaynaklı ödemeler dengesi açığına olumlu bir etki sağlamaktadır.

3.5. Ekonomik İstikrar Üzerine Etkileri

Ekonomide istikrarın sağlanması, enflasyon, dış borçlanma, ithalat-ihracat dengesi, kaynak dağılımı ve gelir dağılımı gibi ekonomik büyüme ve kalkınmayla ilgili makroekonomik verilerin dengelenmesini ifade

etmektedir. Devlet bu dengeyi ve ekonomik istikrarı sağlamak için bir takım para ve maliye politikaları uygulamakta; savunma sanayine sağlanan teşviklerde olduğu gibi nakdi transfer düzenlemeleri yapmaktadır.

Yukarıda ifade edilen makroekonomik değerlerin savunma harcamaları ile ilişkisi bağlamında ilk olarak enflasyon açısından ele aldığımızda, enflasyon-savunma harcamaları ilişkisine yönelik farklı görüşlerle karşılaşılır. Savunma harcamalarının düşük oranda enflasyona neden olduğu ileri sürülse de ekonomistlerin üzerinde uzlaşa sağladığı görüş, savunma harcamaları artışı sonucu oluşan talep baskısının enflasyona neden olacağıdır. Düşük enflasyona yol açacağı görüşü, savunma harcamalarının talep fazlalığına yol açması sonucu gerçekleşen üretim artışının mevcut kapasite kullanım oranlarında artışa neden olmasına dayandırılmaktadır. Öte yandan, savunma harcamalarındaki artışın vergi ve enflasyon artışına sebep olacağı, tasarrufların azalacağı, ekonomik daralma nedeniyle ekonomik gelişmede negatif etki görüleceği düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Bu durum, ileri teknoloji de gerektiren silah sanayi üretiminin bütçe ve vergi açıkları üzerindeki etkisiyle açıklanmaktadır.

Savaş uçakları, gelişmiş füze sistemleri vb. ürünler maliyetlerde artışa neden olur. Teknik sorunların yaşanması, askeri ihtiyaçların zamanla değişmesi gibi riskler de maliyeti artırmaktadır. Bir yandan firmaların yüksek maliyetlerini ve risklerini paylaşan devletin piyasadan borçlanmasına ve vergi oranlarında artışa sebep olur. Bu harcamaların oluşturacağı maliyet enflasyonu, talep enflasyonuna da neden olmaktadır. Söz konusu artan maliyetler devletin vergileri artırması hatta yeni vergiler oluşturması ile karşılanmaktadır. Bütçe açıklarının oluşması ve vergi artışı ise enflasyonu hızlandıracaktır.

Savunma harcamaları-enflasyon ilişkisine Türkiye açısından bakıldığında, bu iki değişken arasında ters yönde bir ilişki olduğu belirtilmektedir. Bubağlamda, askeri harcamalardaki artışın, diğer kamu harcamalarında düşüşe yol açtığı gözlenmiştir. Askeri harcamaların büyük bir bölümünün ithalatla yapılması iç talepte daraltıcı bir etki yaratır. Bu durum enflasyonda düşüşe yol açacaktır. Ancak bu söz konusu negatif ilişkinin anlamlı olmadığı, Türkiye’de fiyat artışlarının savunma harcamalarıyla birlikte diğer faktörlerin etkisiyle oluştuğu da ileri sürülmektedir.

Savunma harcamalarının dış borçlanma yönünden ekonomik istikrarın sağlanmasındaki etkisine bakıldığında, dış borçlanma, vergilendirme ile birlikte devletin finansman sağlamak için başvurduğu iki temel yöntemden

biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasi iktidarlar vergilendirme yöntemi tercih etmediklerinden borçlanma yöntemini devreye alırlar. Dış borçlanma, kamuda tasarruf düzeyinin düşük olması durumunda savunma harcamalarındaki artışın uluslararası finansal piyasalar, kurumlar ya da devletler yoluyla finanse edilmesidir.

Türkiye'nin savunma harcamalarındaki artışı kamu harcamalarının artmasına neden olmakta, bu artışın finansmanının sağlanması için ek vergi gelirine ya da dış borçlanmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Dış ülkelere olan borçlanma açığının kapatılması uzun vadede vergi oranlarında artışa neden olabilir. Bu durum yatırımlarda azalmaya, maliyetlerde artışa ve faizde yükselişe neden olabilir. TL'nin değer kaybetmesi dövizde artışa yol açacaktır. Savunma sanayi ihtiyaçlarının dış ülkelere ithal edilmesi döviz ihtiyacının ve borçlanma düzeyinin artışına neden olacaktır. Diğer bir açıdan bakıldığında TL'nin değer kaybetmesi sonucu ihracatın artması sanayi sektörünü olumlu etkileyebilmektedir (Öztürk ve Kılıç, 2017).

Devlet, savunma sanayine sağladığı teşvikler yoluyla ekonomik istikrar işlevine uygun politika yürütse de aynı zamanda sektörün yüksek maliyetini ve askeri ihtiyaçların zamanla değişebilmesi ya da belli bir teknoloji seviyesinde üretim yapma zorunluluğu gibi riskleri paylaşması, devletin kaynak dağılımındaki işlevinin önemini ön plana çıkarmaktadır. Ulusal kalkınmaya ayrılabilir olan kaynakların savunma sanayine aktarılmasının doğru planlanması özellikle gelişmekte olan ülkeler için daha önemlidir. Bu ülkelerde savunma sanayinin ekonomiye olumlu etkisi, yeni yatırımların gerçekleştirilerek âtil kaynakların ve yeni teknolojilerin ekonomiye kazandırılmasıdır. Bu olumlu sonucun elde edilebilmesinde ölçüt, yapılan yatırımlar için kullanılan kaynakların daha üretken alanlarda kullanılmasına engel olmaması ve harekete geçirilen âtil kaynaklardan ne seviyede yararlanıldığıdır.

Başka bir ifadeyle, olumlu sonuçların elde edilmesi, yapılan yatırımların ekonomideki alternatif yatırım seçeneklerinin öncelik sıralamasına uygunluğuna bağlıdır. Aksi takdirde, farklı endüstri sektörleri ile birleşme olasılıkları azalırken, kaynaklar ekonomik hedeflere en uygun biçimde kullanılamayabilir. Bu durumda, iktisadi kalkınmayı engellemenin yanı sıra savunma sanayinin ilerlemesini yavaşlatabilecek olumsuz sonuçlar ortaya çıkarabilir (Şimşek, 1989:187-189).

4. SONUÇ

Savunma hizmeti, devlet tarafından ulusal güvenliği sağlamak ve korumak

amaçlı sunulan tam kamusal mal niteliği taşıyan bir hizmettir. Her ülke savunma sanayi ihtiyaçları için kamu bütçesinden kaynak ayırmaktadır. Bu kaynağın miktarı ülkenin jeopolitik konumuna göre değişmekte ve bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Savunma sanayi hem monopol yapısı hem de Ar-ge yoğun, ileri teknoloji kullanımı gerektiren yapısıyla piyasayı yönlendirebilmekte, gelişmişliğin göstergesi olmaktadır.

Savunma sanayi harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri konusunda iki farklı ana görüş söz konusudur. Arz bakış açısı kaynaklı Keynesçi görüşe göre bu alanda yapılan yatırımlar diğer sektörler üzerinde olumlu etki yapar; kapasite kullanımı artar, ekonomik büyüme olumlu etkilenir. Talep odaklı neo-klasik görüşe göre ise savunma sanayi harcamaları, devlet bütçesinin önemli bir bölümünün eğitim-sağlık gibibeşerî önem arz eden alanlara aktarılmasını engeller; kaynaklarda daralmaya neden olur ve özel sektör de bu daralmadan payını alır; askeri ürünlerin ithalatı ya da üretim için gerekli ara ürünlerin ithalatı nedeniyle döviz rezervlerinde azalma olur; bu durum özellikle gelişmekte olan ülkelerde ödemeler dengesini bozucu etkisiyle ekonomik büyümeyi yavaşlatır. Bu yaklaşım, savunma harcamalarına ayrılan kaynağın, daha karlı olması muhtemel alternatif kullanım alanlarından vazgeçilmesi anlamına geldiğini ileri sürmektedir.

Türkiye’de savunma sanayinin geçmişi ve gelişimine bakıldığında, Osmanlı Devleti’nden alınan mirasla Cumhuriyetin ilk yıllarında savunma sanayinin kurulması ile ilgili girişimlerin var olduğu fakat II. Dünya Savaşı sonrasında başlayan dış askeri yardımlar ve 1950’de Nato’ya üye olunması sonrası sağlanan kolaylıklar nedeniyle gelişimin sektöre uğradığı söylenebilir. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası uygulanan ambargo ile yerli savunma sanayinin öneminin anlaşıldığı, 1980’lerden itibaren başlayan girişimler sonucu 2000’lerin ortalarına gelindiğinde sektörde belirgin bir performans artışı görülmektedir. Türkiye savunma sanayinin gelişmesi dışa bağımlılığı azaltırken ihracat potansiyelini de artırmaktadır. Nitekim son 20 yıl içinde Türk savunma sanayinin sürekli olarak gelişimini sürdürdüğü görülmektedir. Örneğin sektörde yerlilik oranı bu dönemde %20’den %80’e yükselmiştir. Benzer artış oranı toplam savunma sanayi cirosu, savunma sanayi ihracatı, savunma projeleri sayısı, bu projelerin toplam bedeli ve savunma sanayi firma sayısı kalemlerinin tümünde görülmektedir. Türkiye bu performansı ile son dönemde Brezilya, Hindistan ve İsrail gibi gelecekte önemli bir yere sahip olmaya aday bir ülke olarak görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Alınak, M.O. (1997). Türk Savunma Sanayi Hakkında Genel Değerlendirme, Savunma Sanayindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu, Ankara, Kara Harp Okulu.
- Atabey Özen, A. Ve Karakuş, M. (2022). Savunma Harcamaları, İşsizlik Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Analizi: Türkiye Örneği. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 54, 39-55.
- Ay, H. (2013). Kamu Maliyesi, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Balcı, H. (2013). Savunma Sanayii İçin Teknoloji Transfer Yöntemi Seçim Kriterlerinin Belirlenmesi ve AHP Tekniği İle Uygun Yöntem Seçimi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, T.C. Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Benoit, E. (1973). Defense and Economic Growth in Developing Countries, Lexington Books, Lexington.
- Birol, Y.E. (2010). Kamusal Bir Mal Olarak Savunma ve Türkiye’de Savunma Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Brzoska, M. (1989). The Impact of Arms Production in the Third World. Armed Forces and Society, 15 (4), 507-530.
- Bulutoğlu, K. (1997). Kamu Ekonomisine Giriş, Ankara: Filiz Kitabevi.
- Çıkkınlar, S. (2006). Savunma Harcamaları ve Türkiye’nin Durumu, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Eren, H. ve Kılıç, A. (2013). Örgütlerde Yenilikçilik Ortamı: Özellikli Bir Sektör Olarak Savunma Sanayinde Durum. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 27 (3), 221-244.
- Karakuş, A. (2006). Türk Savunma Sanayinin Gelişimi, Türkiye’nin Savunma Harcamalarının Boyutları ve Bazı NATO Ülkeleri İle Karşılaştırmalı Ekonometrik Analizi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, T.C. Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kayan, A. (2017). Savunma Sanayinin Gelişimi ve Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme İle İlişkisi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler

Enstitüsü, Aydın.

- KOSGEB, KOBİ Teknoyatırım, KOBİ Teknoyatırım - KOBİ Teknolojik Ürün Yatırım Destek Programı - KOSGEB T.C. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı.
- Köseoğlu, A.M. (2010), Milli Savunma Sanayiinde Yeniden Yapılanma ve Sosyal Politikalara Etkisi, Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- MKE (1978). Harp Sanayinin Tanımı. MKE Dergisi, 17-18, (4), 14-15.
- Özgen, C. (2016). Türkiye'nin Savunma Sanayi Politikasının Analizi; Türk Savunma Sanayi Politikası Ve Stratejisi Esasları Dokümanı Örneği. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 8(15) 191-203.
- Öztürk, Z., ve Yakıcı Öksüz, D. (2019). Türkiye'de Savunma Sanayinin Sanayi Sektörünün Gelişim Sürecindeki Rolü. Umuttepe Yayınları.
- SASAD (2019). Savunma ve Havacılık Sanayi Performans Raporu 2019, <https://www.sasad.org.tr/sasad-sektor-performans-raporu-2019> adresinden 15.Ağustos 2023 tarihinde edinilmiştir.
- SASAD (2022). Savunma ve Havacılık Sanayi Performans Raporu 2022, <https://www.sasad.org.tr/sasad-sektor-performans-raporu-2022> adresinden 15 Ağustos 2023 tarihinde edinilmiştir.
- Savunma Sanayi İmalatçılar Derneği, Vergi Destekleri, <https://www.sasad.org.tr/uploaded/Vergi-Destekleri.pdf>, adresinden 15 Ağustos 2023 tarihinde edinilmiştir.
- Savunma Sanayii Başkanlığı, (2020). Savunma Sanayimiz <https://www.ssb.gov.tr/website/contentlist.aspx?PageID=47&LangID=1>, adresinden 15 Ağustos 2023 tarihinde edinilmiştir.
- SIPRI (2020). Military Expenditure Database 2020, <https://www.sipri.org/databases/milex>, adresinden 15 Ağustos 2023 tarihinde edinilmiştir.
- Soner, V. (1997). Türk Savunma Sanayinin Silahlı Kuvvetlerin Modernizasyonuna ve Ekonomiye Etkileri, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). 11. Kalkınma Planı (2019-2023)https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Planı-2019-2023.pdf adresinden 15 Mart 2023 tarihinde edinilmiştir.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2020). 2020 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe

Kanun Teklifi Ve Bağlı Cetveller, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/10/2020_Yili_Merkezi_Yonetim_Butce_Kanunu_Teklifi_ve_Bagli_Cetveller-1.pdf, adresinden 15.Ağustos 2023 tarihinde edinilmiştir.

Şimşek, M. (1989). Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye’de Savunma Sanayii, Ankara: SAGEB Yayınları.

Temiz, D. (2012). Ekonominin Önemli Bir Parçası: Savunma Sanayi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 33, 1-18.

TÜBİTAK,(2002).https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/kilavuzlar/Frascati_Presentation.pdf, adresinden 7 Ağustos 2023 tarihinde edinilmiştir.

TÜBİTAK, (2003). Vizyon 2023 Projesi Savunma, Havacılık ve Uzay Sanayi Panel Raporu/Ek-3. https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/shu/EK-03.pdf adresinden 17 Mart 2023 tarihinde edinilmiştir.

Uzun, A.D. (2007). Savunma Sanayi ve Yeni Yapılanmalar, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya

Zekey, A.H. (1999). Savunma Sanayi Yatırımlarının Ekonomi Üzerine Etkileri. Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, 9 (2), 27-49.

3238 sayılı Savunma Sanayii İle İlgili Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun.

4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu.

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu.

5746 sayılı Araştırma Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun.